

24-OJI MOKOMOJI POVANDENINIŲ LAIVŲ FLOTILĖ „MEMEL“ 1940–1944 M.

Dainius ELERTAS

Lietuvos jūrų muziejaus Laivybos istorijos skyriaus muziejininkas istorikas

1939 m. balandžio 20 d. lietuvišką Klaipėdos krašto istorijos tarpsnį Vokietija užbaigė karinės jėgos demonstravimu. Į Klaipėdos uostą įplaukusi vokiečių karo laivų flotilė ir darniai miesto gatvėmis žygiuojantys karo jūreiviai vokiškai nusiteikusiems klaipėdiečiams reiškė senųjų ryšių atkūrimą, o lietuviškai – jų lūkesčių žlugimą. Karių ir kitų uniformuotų žmonių gausa bylojo, kad Klaipėdos kraštas įtrauktas į karui besirengiančią valstybę. Po kelių mėnesių šiuo ritmu gyvenančios šalies nepatogumai – eilės, kortelės maisto produktams ir pramonės prekėms, didėjanti kontrolė, spartėjantis jaunimo rengimas karo tarnybai, vyrų mobilizacija – tapo ir Klaipėdos krašto kasdienybe¹. 1939 m. rugsėjo 1 d. Vokietijos ir SSRS žygio į Lenkiją įžiebtas karo verpetas įsisuko ir Klaipėdoje. Vienas jo epizodų – 24-osios mokomosios povandeninių laivų flotilės „Memel“ likimas.

Jos įkūrimo prielaidos mezgėsi dar neišblėsus Pirmojo pasaulinio karo įspūdžiams. Apmąstydamas karo patirtį, grosadmirolas (vok. *Großadmiral* (didysis admirolas) – aukščiausias istorinis kai kurių šalių karinio laivyno laipsnis – red.) Alfredas von Tirpitzas teigė, kad Anglijos tiekimą galėjo blokuoti tik povandeniniai laivai, ir pasisakė už aktyvią povandeninio laivyno veiklą². 1919 m. Versalio taikos sutarties 188, 189, 191 straipsniais Vokietijai buvo uždrausta statyti bet kokius povandeninius laivus, o visa vokiečių rengta techninė dokumentacija ir povandeninis laivynas perduoti Santarvės šalims³. Tačiau Vokietijos karo laivy-

no remiama priedangos kampanija Olandijoje 1922–1932 m. slapta statė povandeninius laivus Turkijai ir pardavinėjo jų projektus Argentinos, Italijos, Švedijos laivų statykloms⁴. 1932 m. Vokietija pradėjo karo laivyno atkūrimo programą⁵. 1933 m. spalio 1 d. Kylio uoste duris atvėrė „Priešlaivinės gynybos mokykla“ (*Unterseebootsabwehrschule*), kurioje imta rengti karininkus ir puskarininkius povandeniniams laivams. Trečiajame reiche A. von Tirpitzo idėjos šalininku ir įgyvendintoju tapo nuo 1935 m. sausio 1 d. Vokietijos povandeninio laivyno, o nuo 1944 m. sausio 30 d. Vokietijos karo laivyno vadas Karlas Dönitzas⁶. 1935 m. birželio 29 d. buvo nuleistas povandeninis laivas „U-1“, o tų pačių metų rugsėjo 27 d. parengta 1-oji povandeninių laivų flotilė „Wenddigen“⁷. 1937 m. buvo įkurta povandenininkų mokykla Neustadte. 1939 m. išaugus kursantų skaičiui, mokyklai suteiktas mokomosios flotilės statusas (*Unterseebootsschulflotile, ULD*). Nuo 1940 m. balandžio mokykla imta vadinti 1-uoju mokomuoju povandeninių laivų divizionu (1. *Unterseebootslehrdivision*). Jam buvo skirta bazė Piluvoje. Po septynių mėnesių Gotenhavene buvo įsteigtas 2-asis divizionas (2. ULD). Karo pabaigoje tokių divizionų buvo keturi. Kiekvienam divizionui buvo skiriama povandeninių laivų. Plaukiojančiosioms kareivinėms bei mokymo patalpoms įsirengti divizionai gavo ir keleivinių lainerių⁸. Klaipėda buvo laikoma 4-ojo mokomojo diviziono baze⁹. Šiaurės ir Baltijos jūrose veikė šios mokomosios povandeninių laivų flotilės: 4-oji (Štetinas), 8-oji (Dan-

¹ Vareikis, V. *Klaipėda XX amžiuje*. Klaipėda, 1993, p. 48–51.

² Тирпиц, А. *Воспоминания*. Москва: Воениздат, 1957, с. 399–401, 408, 419–420, 569–587.

³ Уилсон, Г. *Подводные асы Гитлера волчьи стаи*. Москва: Эскиммо, 2007, с. 12.

⁴ Ten pat, p. 13.

⁵ Ten pat.

⁶ Ten pat, p. 7, 10, 11.

⁷ Ten pat, p. 7, 10.

⁸ Ten pat, p. 152.

⁹ Ten pat, p. 115.

cigas), 18-oji (Helis), 19-oji (Piluva), 20-oji (Piluva), 21-oji (Piluva), 22-oji (Gotenhavenas), 23-ioji (Dancigas), 24-oji (Memelis, t. y. Klaipėda, Gotenhavenas, Dancigas), 25-oji (Liepoja, Gotenhavenas, Dancigas), 26-oji (Piluva), 27-oji (Gotenhavenas), 31-oji (Hamburgas), 32-oji (Karaliaučius). Dar buvo įkurta karinės praktikos dalis – Agrufrent (*Ausbildungsgruppe für Front – U-Boote*). Šis intensyvaus mokymo padalinys buvo skirtas įvertinti ekipažo ir laivo gebėjimą veikti kovinėmis sąlygomis¹⁰. Baltijoje veikusios flotilės buvo pavaldžios grupės „FdUOst“ vadovybei Dancige. Po 1943 m. jos vaidmenį perėmė grupės „FdUMitte“ vadovybė¹¹.

Koviniai vokiečių povandeniniai laivai lankėsi Klaipėdoje karo su Lenkija išvakarėse ir jam prasidėjus. 1939 m. rugpjūčio 25 d. link Klaipėdos pasuko 3-iosios povandeninių laivų flotilės „Lohs“ submarinos „U-14“, „U-18“, „U-22“. Taip pat atstūmiant politinei padėčiai įsakyta į Klaipėdą prisistatyti 2-osios povandeninių laivų flotilės „Saltzwedel“ laivams „U-31“, „U-32“, „U-35“. Kitą dieną iš čia šie laivai išplaukė patruliuoti ir saugoti tiekiamą iš Švedijos¹². Ten praleido tris valandas. „Lohs“ flotilės laivai išplaukė 4 valandoms į jūrą. Priverstinio vienos valandos remonto į Klaipėdą atplaukė 5-osios povandeninių laivų flotilės „Emsmann“ laivas „U-57“¹³. Rugpjūčio 27 d. Klaipėdoje stovėjo „Lohs“ flotilės submarinos „U-14“, „U-18“ ir 2-osios povandeninių laivų flotilės „Saltzwedel“ laivai „U-31“, „U-32“, „U-35“. Pastarieji trys paliko uostą dar tą patį vakarą¹⁴. Rugpjūčio 28–29 d. ties Klaipėda užregistruotos „Lohs“ flotilės submarinos „U-14“, „U-18“. Kitos dienos vakare jos patraukė iš Klaipėdos į paskirtą veiksmų kvadrantą¹⁵. Pirmomis karo dienomis Klaipėdą lankė kelios submarinos: rugsėjo 2 d. po patruliavimo trumpam užsuko 5-osios povandeninių laivų flotilės „Emsmann“ laivas „U-57“, o rugsėjo 3 d. – dar ir „Lohs“ flotilės laivas „U-22“. Abu laivai paliko uostą rugsėjo 3 d. vaka-

re¹⁶. Karo veiksmams iš Lenkijos persikėlus į vakarus – Prancūzijos ir Anglijos link – Vokietijai kilo būtinybė nutraukti ir izoliuoti susisiekimą su Didžiąja Britanija. Povandeninio vokiečių laivyno veikla buvo perkelta iš Baltijos į Šiaurės jūrą ir Atlantą. Tam reikėjo daugiau povandeninių laivų ir jiems parengtų įgulų. Uždara, vokiečių karo laivų kontroliuojama Baltija tapo saugia povandenininkų rengimo vieta. Jos uostai Piluva, Dancigas buvo paversti net kelių mokomųjų povandeninių laivų flotilių bazėmis. 1939 m. lapkričio mėn. Dancige buvo suformuota karinės praktikos povandeninių laivų flotilė (*U-Boots-Ausbildungsflottille*). 1940 m. balandį ji pervadinta 1-ąja karinės praktikos povandeninių laivų flotile, o liepą – 24-ąja mokomąja povandeninių laivų flotile¹⁷. Karo veiksmų perkėlimu iš Baltijos galima paaiškinti ir povandeninių laivų vizitų Klaipėdoje sumažėjimą 1939 m. rugsėjį – 1940 m. gegužę. 1939 m. gruodžio 6 d. Klaipėdos uoste pusvalandį svečiavosi iš Šiaurės jūros grįžęs 5-osios povandeninių laivų flotilės „Emsmann“ laivas „U-58“. Jis pasižymėjo nuskandindamas 3 laivus (1470 BRT), 1 laivą 200 BRT¹⁸. 1940 m. ši submarina vėl užregistruota Klaipėdoje jūros žygyje iš Lecho į Kylio įlanką. Jo metu povandeninis laivas nuskandino 2 laivus (4426 BRT)¹⁹.

Vokiečių karo povandenininkų rengimo pradžia Klaipėdoje galima būtų laikyti 1940 m. gegužę. 1940 m. gegužės 11–15 d. Klaipėdoje viešėjo du 1-osios karinės praktikos flotilės (*U-Bootsausbildungsflottille*) laivai „U-18“ (vadas Ernstas Mengersenas), „U-19“ (vadas Wilfriedas Prellbergas). Į Klaipėdą jie atvyko iš Gotenhaveno. „U-18“ jau buvo nuskandinęs 2 laivus (1500 BRT), o „U-19“ – 9 (15 715 BRT) ir 4 (18 175 BRT) laivus²⁰. Juose stebint patyrusiems jūrininkams buvo tikrinamas kursantų pasirengimas veikti kovinėmis sąlygomis. 1940 m. birželį – 1941 m. birželį Klaipėdoje buvo dislokuota visa flotilė. 1940 m. liepą jai suteiktas 24-osios mokomosios flotilės pavadinimas, o netrukus

¹⁰ Уилсон, Г. *Подводные асы...*, с. 194–195.

¹¹ Ten pat, p. 115, 192–193.

¹² Berr, R. *Das Kriegstagebuch der U-bootwaffe, 19. Augusto 1939 – 31. Augusto 1939*, S. 192–193, 196–197, 218–219, 223, skelbta: <http://ktb.ubootwaffe.net/>

¹³ Ten pat, p. 223–225; 227, 228; 232; 232, skelbta: <http://ktb.ubootwaffe.net/>

¹⁴ Ten pat, p. 254–255; 258–259; 280, skelbta: <http://ktb.ubootwaffe.net/>

¹⁵ Ten pat, p. 285–286; 316–317; 347–348; 373; 375, skelbta: <http://ktb.ubootwaffe.net/>

¹⁶ Berr, R. *Das Kriegstagebuch der U-bootwaffe, 01. September 1939 – 15. September 1939*, S. 45; 61; 63; 68; 75; 92; 94, skelbta: <http://ktb.ubootwaffe.net/> (žiūrėta 2008 10 20)

¹⁷ http://www.u-boot-archiv.de/heimat/flottillen/flottille_24.html

¹⁸ Berr, R. *Das Kriegstagebuch der U-bootwaffe, 01. December 1939 – 15. December 1939*, S. 315; 362, skelbta: <http://ktb.ubootwaffe.net/>

¹⁹ Berr, R. *Das Kriegstagebuch der U-bootwaffe, 16. January 1940 – 31. January 1940*, S. 222; 280, skelbta: <http://ktb.ubootwaffe.net/>

²⁰ Berr, R. *Das Kriegstagebuch der U-bootwaffe, 01. Mai 1940 – 15. Mai 1940*, S. 5–6, skelbta: <http://ktb.ubootwaffe.net/>

ir vardas „Memel“. Flotilės emblemą sudarė gotikinis skydas, kurio apatinėje dalyje pavaizduota banguotoje jūroje plaukianti submarina. Virš jos, skydo centre, nacių valstybinis simbolis – erelis su svastika naguose.

Emblema, kurią nešiojo mokomosios povandenininkų flotilės „Memel“ kursantai. Asmeninis Egidijaus Baranauko rinkinys

Viršutinę skydo dalį užbaigė Klaipėdos miesto herbo elementas – bokštai²¹. Kituose šaltiniuose nurodomos dar dvi šios flotilės laivų emblemos. Baltame skyde į heraldinę kairę pasuktas juodas aštuoniašakis briedžio ragas²². Ženklas buvo perimtas iš tuo metu su Rytprūsiais tapatinamų Trakėnų žirgų įdagų simbolikos. Jį randame ir 1939 m. Šilokarčemos miestui suteiktame herbe. Bent aštuonių flotilės laivų šonus ženklino balta didžioji „V“ raidė²³.

Flotilę „Memel“ stebėjo sovietų karinė žvalgyba. 1941 m. birželio 17 d. sovietų Ypatingosios Pabaltijo karinės apygardos štabo viršininko generolo leitenanto Klenovo ataskaitoje nurodoma Klaipėdoje esant „povandeninio plaukiojimo mokyklą“²⁴. Jos buvimas slopino sovietų budrumą, nes paprastai panašios karinės struktūros veikia atokiau nuo kovinių veiksmų zonos. 1941 m. birželį mokomoji flotilė buvo perkelta toli nuo šios vietos – į Trondheimą Norvegijoje, kur buvo dis-

lokuota iki rugsėjo²⁵. Čia buvo rengiamos dvi didelės povandeninių laivų bazės „Dora I“, „Dora II“. Jos buvo skirtos 13-osios povandeninių laivų flotilės karinėms operacijoms Šiaurės jūroje ir Atlante²⁶. Perkėlimui įtakos turėjo grėsmė iš oro ir vandens. 1941 m. birželio 22 d. SSRS gynybos liaudies komisaras I. V. Timošenko pasirašė įsakymą, kuriame nurodoma „subombarduoti Kenigsbergą ir Memelį“²⁷. Kelis kartus sovietų lėktuvai bombardavo Klaipėdą, Karaliaučių, Piluvą ir net pasiekė Berlyną²⁸. 1941 m. birželio 24 d. Klaipėdos bombardavimo metu žuvo per 40 žmonių, sugriauta pastatų prie Frydricho turgaus²⁹. Ties Klaipėda buvo galima susidurti su minomis ir pavieniais povandeniniais sovietų laivais. Vokiečiams užėmus Liepojos (1941 06 27), Ventspilio (1941 06 27), Rygos (1941 04 01), Pernu (1941 07 07), Tartu (1941 07 24), Talino (1941 08 28) uostus, sovietų laivynas buvo užblokuotas Suomų įlankoje³⁰. Po kelių mėnesių šiaurias Vokietijos miestas Klaipėda atsidūrė toli nuo karo veiksmų. 1942–1943 m. čia nukreipdavo nukentėjusius nuo sąjungininkų bombardavimų Hamburgo ir kitų Vokietijos miestų gyventojus³¹. Užfrontės Baltijos uostai tapo Atlante veikusių povandeninių laivų įgulų kalve. 1941 m. rugsėjį – 1944 m. spalį Klaipėdoje vėl įsikūrė iš Norvegijos grįžusi 24-oji mokomoji povandeninių laivų flotilė „Memel“³². 1944 m. sausį–rugpjūtį čia buvo dislokuota ir 25-oji mokomoji povandeninių laivų flotilė. Abiejų flotilių keliai ne kartą susidūrė: 1940 m. balandį–birželį Dancige, 1941 m. birželį–rugpjūtį Trondheime, 1944 m. spalį–sausį Gotenhavene. 1943 m. rugpjūtį – 1944 m. gegužę 25-osios mokomosios povandeninių laivų flotilės baze tapo ir Latvijos uostas Liepoja.³³ J. Vouse teiginiai, kad 1944 m. sausį – 1944 m. liepos 15 d. Klaipėdoje buvo dislokuota garsaus aso Wolfgango Lützo vadovaujama 22-oji povandeninių laivų flotilė, netikslūs³⁴. Tuo metu šios flotilės

²¹ http://www.u-boot-archiv.de/heimat/flottillen/flottille_24.html; <http://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/UFlottillen/24.htm>

²² Бишоп, К. *Подводные лодки кригсмарине*. Москва: Эскимо, 2007, с. 178.

²³ Ten pat.

²⁴ Иринархов, Р. С. *Прибалтийский особый...* Минск: Харвест, 2004, с. 197.

²⁵ http://www.u-boot-archiv.de/heimat/flottillen/flottille_24.html; <http://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/UFlottillen/24.htm>

²⁶ Уиллсон, Г. *Подводные асы...*, с. 127.

²⁷ Иринархов, Р. С. *Прибалтийский особый...*, с. 262–263.

²⁸ Ten pat, p. 282, 306, 312; Широкоград, А. *Торпедоносцы в бою. Их звали „смертниками“*. Москва: Яуза-Эскимо, 2006, с. 100–102; *Советская морская авиация во Второй мировой войне*, in: http://ef.1939-1945.net/b051_000.shtml; Адамов, Б. Цель – Мемель! http://www.klgd.ru/ru/city/750/almanac/a1_3.php?phrase_id=22653

²⁹ Žukas, J. Iš Klaipėdos praeities: faktai, skaičiai, epizodai. *Baltija-2002*. Klaipėda, 2002, p. 150.

³⁰ Иринархов, Р. С. *Прибалтийский особый...*, с. 541.

³¹ Žukas, J. Iš Klaipėdos praeities..., p. 151.

³² http://www.u-boot-archiv.de/heimat/flottillen/flottille_24.html; <http://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/UFlottillen/24.htm>

³³ <http://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/UFlottillen/24.htm>

³⁴ Вуоз, Д. *Подводный ас. История Вольфганга Лута*. Москва: АСТ, с. 272–274

uostas buvo Gotenhavenas. 1941 m. birželį–rugpjūtį šešios jos submarinos dalyvavo karo veiksmuose Baltijoje prieš SSRS („U-56“, „U-139“, „U-140“, „U-142“, „U-144“, „U-149“). Prieš tai kelios iš jų yra buvusios 24-osios flotilės sudėtyje: 1940 m. spalio 17 d. – gruodžio 18 d. „U-142“ (vadas kapitonas leitenantas Paulas-Hugo Kettneris), lapkričio 1 d. – gruodžio 18 d. „U-56“ (vadas kapitonas leitenantas Werneris Pfeiferis)³⁵.

24-osios mokomosios povandeninių laivų flotilės „Memel“ praeitis plačiau nenušviesta. Skirtingu metu ją sudarė iki 53 laivų: „U-1007“, „U-1008“, „U-101“, „U-103“, „U-1161“, „U-1162“, „U-1192“, „U-1193“, „U-1195“, „U-1207“, „U-121“, „U-14“, „U-142“, „U-143“, „U-148“, „U-151“, „U-152“, „U-18“, „U-19“, „U-236“, „U-251“, „U-28“, „U-287“, „U-29“, „U-30“, „U-34“, „U-351“, „U-38“, „U-393“, „U-46“, „U-52“, „U-554“, „U-555“, „U-56“, „U-560“, „U-579“, „U-612“, „U-704“, „U-71“, „U-72“, „U-747“, „U-748“, „U-749“, „U-750“, „U-763“, „U-8“, „U-80“, „U-821“, „U-9“, „U-96“, „U-982“, „U-999“, buvęs olandų „UD-4“ ir buvęs turkų „UA“³⁶. Taip pat jai priklausė 1942 m. pastatytas transportinis motorlaivis „Goye“ ir kt. mokymo bei transporto laivai³⁷. „Goye“ buvo norvegų transportinis refrižeratorius, tapęs pratybų taikiniu. Jame mė-

Vokiečių povandeninis laivas „U-71“ su įgula prie krantinės Paulo Lindenau laivų statyklos teritorijoje. Asmeninis Egidijaus Baranausko rinkinys

nesiais gyveno apie du tuzinus karininkų³⁸. 24 submarinos, susietos su dislokavimu Klaipėdoje, tiesiogiai dalyvavo karo veiksmuose, o 19 buvo tik mokomieji laivai. Būsimieji povandeninių laivų vadai turėjo bent 6 mėnesius tarnauti koviniame laive, kur susipažindavo su torpedų leidimo ir priešlėktuvinės artilerijos pagrindais. Povandeniniuose šios flotilės laivuose per 4 savaitių kursą jie buvo mokomi praktinio šaudymo torpedomis ir priešlėktuvinės gynybos. Iki karo vidurio ši flotilė buvo skirta karininkams kovos po vandeniu reikalingiems įgūdžiams įdiegti. Tam akcentuotas šaudymas iš mokomųjų torpedų į tikrus taikinius³⁹. Pati tvarka flotilėje nesiskyrė nuo kitų: 1/3 laivų vykdė kovines užduotis jūroje, 1/3 laivų grįždavo ar plaukdavo pakeisti patruliuojančiųjų, 1/3 laivų buvo remontuojama, tikrinama ar papildoma atsargų krante. Klaipėdoje karininkai ir puskarininkiai buvo mokomi iš garso atpažinti taikinius⁴⁰. Karo viduryje pakito mokymų kryptis – daugiau dėmesio skirta orientavimuisi po vandeniu, prieš laivų vietas nustatymui, sugebėjimui atpažinti prieš laivus – submarinų naikintojus ir jų išvengti. Flotilėje vyko jų paskutiniai mokymai iki paskyrimo į kovinius laivus. 24-ojoje mokomojoje flotilėje per 1 mokymo ciklą būdavo parengiami po

10–12 povandeninių laivų vadų⁴¹. Mokomųjų flotilių vadais buvo stengiamasi skirti patyrusius karininkus. 1940 m. pabaigoje – 1941 m. kovo mėn. leisti torpedas būsimojus povandenininkus Klaipėdoje mokė asas Reinhardas „Teddy“ Suhrenas (1916–1984 m.). 1939–1944 m. jis išgarsėjo žygiuose povandeniniais laivais „U-29“, „U-48“ ir ypač „U-564“ Atlante. Su pastaruoju atliko net 15 kovinių reisų, kuriuose nuskandino 17 laivų (125 000 BRT). 1943 m. kovo mėn. jis buvo paskirtas grupenfiureriu ir 27-osios povandeninių laivų flotilės vadu⁴². 1941 m. Vokiečių karo laivy-

³⁵ <http://www.uboa.net/flotillas/22flo.htm>

³⁶ <http://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/UFlottillen/24.htm>

³⁷ <http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?f=61&t=135278&p=1183740>

³⁸ <http://64.233.183.104/search?q=cache:eUGNkRaeSjIJ:www.schiffe-menschen-schicksale.de/sms133.htm+U+-+Flottille+%2B+memel&hl=lt&ct=clnk&cd=24&gl=lt>

³⁹ Бишоп, К. Подводные лодки кригсмарине..., с. 178.

⁴⁰ Westwood, D. The effect of war. In:

<http://www.mk-zweibruecken.de/index.php%3Fnavid%3D101+U+-+Flottille+%2B+memel&hl=lt&ct>

⁴¹ Бишоп, К. Подводные лодки кригсмарине..., с. 178; <http://uboa.net/special/movies/>

⁴² www.ritterkreuztraeger-1939-45.de

nui netekus trijų asų povandenininkų (J. Schepke's, G. Prieno, O. Kretschmerio) susirūpinta, kad panašūs įvykiai nepaveiktų jūreivių nuotaikų⁴³. Pripažintiems asams povandenininkams buvo patikėta tik vadovauti kovinėms ir mokomosioms flotilėms.⁴⁴ 1939 m. lapkritį – 1942 m. birželį 24-osios mokomosios povandeninių laivų flotilės „Memel“ vadu buvo paskirtas korvetkapitonas Hannesas Weingärtneris.⁴⁵ Jis gimė 1908 m. liepos 11 d. Austrijos mieste Insbruke. 1935–1937 m. vadovavo submarinai „U-4“, o 1937–1938 m. – submarinai „U-10“. 1937–1939 m. submarinoje „U-16“ atliko du kovinius patruliavimus (7 ir 27 dienų). 1939 m. rugsėjo 28 d. šis povandeninis laivas nuskandino švedų laivą „Nysland“ (3,378 tonos). 1942 m. birželio 1 d. H. Weingärtneriui buvo suteiktas korvetkapitono laipsnis. 1944 m. kovo 27 d. jūrininkas žuvo Rytų Niufaundlende (42°20'Š–46°30'V), išplaukęs į 31 dienų žygį laivu „U-851“⁴⁶. 1942 m. birželio – 1943 m. sausio mėn. 24-ajai mokomajai povandeninių laivų flotilei vadovavo kapitonas „zur See“ Rudolfas Petersas. 1944 m. gegužę–liepą flotilei paskirtas laikinasis vadas korvetkapitonas Karlas Jasperis⁴⁷. Galime daryti prielaidą, kad šie asmenys kovinę patirtį buvo sukaukę dar Pirmojo pasaulinio karo metais. Žymiausias flotilės vadas buvo 1943 m. kovą – 1944 m. gegužę ir 1944 m. birželį – 1945 m. kovą vadovavęs povandenininkas asas fregatkapitonas Karlas Friedrichas Mertenas. Jis gimė 1905 m. rugpjūčio 15 d. Poznanėje (Posen) vietinio politikto šeimoje. Tėvas buvo Elbingo burmistras. Kösline išlaikęs egzaminus K. Fr. Mertenas pasirinko jūrų karininko kelią ir netrukus Dänholme išklaušė pradinį kursą. 1926–1928 m., būdamas karo mokyklos kursantu, atliko praktiką mokomajame burilauvyje „Niobe“, vėliau kreiserioje „Emden“. Dalyvavo tolimuosiuose plaukiojimuose, taip pat ir aplink pasaulį. K. Fr. Mertenas tapo karo mokyklos Flesburge-Mürwike kursantu. Jis buvo gerai įvertintas karo laivyne. Tai liudija suteikti laipsniai: 1928 m. balandžio 1 d. fenricho, 1930 m. birželio 1 d. oberfenricho „zur See“, 1930 m. spalio 1 d. – leitenento „zur See“, 1933 m. balandžio 1 d. – kapitono leitenento. 1930 m. vasarį

jis buvo paskirtas į linijinį laivą „Schleswig-Holstein“, o spalio 1 d. – į lengvąjį kreiserį „Königsberg“. Būsimasis asas tobulingosi Kylyje – Wiko laivų artilerijos mokykloje ir kreiseriuose „Karlsruhe“ bei „Leipzig“. 1939 m. kaip karininkas kadetas su „Schleswig-Holstein“ dalyvavo lenkų Vesterpletės puolime⁴⁸. Prieš tai šis šarvuotis atgabeno į Klaipėdą civiliais tarnautojais persirengusius desantininkus. Šie apsistojo buvusioje Vytauto Didžiojo gimnazijoje. 1939 m. rugpjūčio 26 d. laivas su jais pasuko į Dancigo pusę⁴⁹. 1939 m. spalio 1 d. – gruodžio 12 d. K. Fr. Merteniui patikėta vadovauti konvojaus laivui „F-7“. Spalio 2 d. jis buvo apdovanotas II klasės Geležiniu Kryžiumi. 1940 m. linijinis laivas „Schleswig-Holstein“ dalyvavo Danijos užėmimo operacijoje „Weserübung“. 1940 m. gegužės 1 d. K. Fr. Mertenas tapo povandenininku. 1940 m. spalio – 1941 m. sausio mėn. jis buvo paskirtas į „U-38“ laivą (vad. Heinrichas Liebe). Rudenį būsimasis asas vyko į pirmąjį kovinį reisą. Nuo 1941 m. vasario 11 d. iki 1943 m. sausio 31 d. jis vadovavo koviniam povandeniniam laivui „U-68“. Su juo atliko 5 ilgus kovinius žygius (iš viso 368 dienos). Šis laivas patruliavo Atlante, Karibuose, Indijos vandenyne. Pirmasis submarinos uostas buvo Kylys, o vėliau Lorientas (Prancūzija). Jo povandeninis laivas „U-68“ nuskandino 27–29 didelius laivus (iš viso 170,151 tonų; iš jų 16 buvo britų). Antrojo kovinio reiso metu ši submarina paėmė ir pergabeno už tūkstančių jūrmilių nuo namų atsidūrusias pagalbinio kreiserio „Atlantis“ bei pagalbinio laivo „Python“ įgulas. K. Fr. Mertenas ne kartą buvo apdovanotas: 1941 m. rugpjūčio 2 d. – Povandenininkų karo ženklą, 1941 m. gruodžio 31 d. – I klasės Geležiniu Kryžiumi, 1942 m. birželio 13 d. – Riterio Kryžiumi, 1942 m. lapkričio 16 d. – Riterio Kryžiumi su ažuolo lapais, 1943 m. sausio 30 d. – Povandenininkų karo ženklą su deimantais. Jis skatintas skiriant karinius laipsnius: 1941 m. balandžio 1 d. – korvetkapitono, 1944 m. sausio 1 d. – fregatkapitono. 1943 m. sausio 19 d. – vasario 28 d. kapitonas K. Fr. Mertenas vadovavo 26-ajai povandeninių laivų flotilei (pagrindinis uostas Piluva)⁵⁰. Vėliau kapitonas K. Fr. Merte-

⁴³ Уиллсон, Г. Подводные асы..., с. 205

⁴⁴ Воуз, Д. Подводный ас..., с. 272.

⁴⁵ Бишоп, К. Подводные лодки кригсмарине..., с. 178.

⁴⁶ <http://uboat.net/special/movies/>; http://www.u-boot-archiv.de/heimat/flottillen/flottille_24.html

⁴⁷ Бишоп, К. Подводные лодки кригсмарине..., с. 178.

⁴⁸ http://www.u-boot-archiv.de/heimat/flottillen/flottille_24.html; <http://www.sscityofcairo.co.uk/u68.php>

⁴⁹ Vareikis, V. Klaipėda XX amžiuje..., p. 54.

⁵⁰ http://www.u-boot-archiv.de/heimat/flottillen/flottille_24.html; <http://www.sscityofcairo.co.uk/u68.php>

nas buvo paskirtas ginti perėjų Alpėse į vadinamąją Alpių tvirtovę. Ten pateko į sąjungininkų nelaisvę. 1945 m. birželio 30 d. K. Fr. Mertenas buvo paleistas iš nelaisvės. Tačiau aso povandenininko praeitis neleidžia užsimiršti: 1948 m. lapkritį buvo prancūzų suimtas Wiesbadene ir apkaltintas 1942 m. birželį neteisėtai nuskandinus prancūzų tanklaivį „Frimaire“. 1949 m. gegužės mėn. Paryžiuje vykusio teismo proceso metu K. Fr. Mertenas buvo išteisintas. Vėliau vadovavo laivų statyklai Vidurio Reine⁵¹. Nuo 1952 m. darbavosi didelėje vokiečių jūrų laivininkystėje „Schiffahrts & Achverständiger“⁵². Iki 1974 m. dirbo laivų statykloje. Kartu su juo darbavosi ir kitas garsus povandeninių laivų vadas Heinrichas Lehmannas-Willenbrockas. Nugyvenęs ilgą gyvenimą, kapitonas K. Fr. Mertenas mirė 1993 m. gegužės 2 d.⁵³ Savo prisiminimus jis aprašė keliose knygose⁵⁴.

Užfrontės gyvenimas taip pat nebuvo lengvas. Kartu su klaipėdiečiais buvo pergyventos itin šaltos 1940 m. ir 1942 m. žiemos. 1940 m. dėl užšalusio uosto buvo nutrūkęs bet koks jūros transportas⁵⁵. Pasitaikydavo nelaimių ir įvairių nesusipratimų. 1941 m. lapkričio 11 d. netoli Klaipėdos uosto, apie 3 kilometrus nuo teritorinių vandenių, žuvo 5-ajai povandeninių laivų flotilei priklausiusi submarina „U-580“. 1941 m. gegužės 28 d. Hamburge nuleistam į vandenį laivui nuo tų pačių metų liepos mėn. vadovavo Oberleitenantas Güntheris Kuhlmannas. Pratybų metu submarina susidūrė su prekybos laivu „Angelburg“ ir nuskendo. Žuvo 11 jūreivių, 32 buvo išgelbėti⁵⁶. Klaipėdos elektrinės darbuotojas Frohnertas aprašė 1944 m. vasario 2 d. įvykusį incidentą, kurio metu buvo nutrauktas elektros tiekimas į Smiltynę: *„Lindenau“ laivų statyklos kariniame uoste sužinojau, kad povandeninis laivas „U-96“, vadovaujamas vyresniojo leitenanto Peterso (Wilhelm Peter – aut.), inkaru į vandens paviršius iškėlė kabelį. Dėl to aš nedelsdamas susisiečiau su vyresniuoju leitenantu Petersu. Paklaustas vyresnysis leitenantas Petersas prisipažino, kad inkaru iškėlė kabelį į vandens paviršius. <...> Karo laivy-*

*no naras nustatė, kad kabelis yra už 100 m nuo kranto. Tolesnius darbus vykdė karo laivynas ir mes*⁵⁷.

Fotografijos, to laiko liudytojai patvirtina, kad submarinos buvo remontuojamos „Lindenau“ laivų statykloje. Tą liudija ir išlikusi krantinė su povandeniniams laivams švartuoti skirtais knechtalais. Povandeniniams laivams stovint uždaruose baseinuose negrėsė lėktuvų torpednešių atakos, tačiau reikėjo saugotis bombonešių. Viename buvusios gamyklos elinge tebėra betoninis stacionarios priešlėktuvinio pabūklų aikštelės pagrindas. Po Klaipėdos piliavietės pylimu įrengtame sandėlyje laikytos kuro ar tepalų atsargos. Kol kas nežinome, ar submarinoms įrengta krantinė greta vokiečių kranto baterijos Alksnynėje pastatyta karo metu ar vėliau. Nepatikslingais duomenimis, submarinos taip pat stovėdavo ir krovos į jas darbai vykdyti prie krantinės netoli geležinkelio tilto per Dangę, ties „Union“ trąšų fabriko sandėliais. Galimybių tokie veiksmai būta – tuo metu upės vaga buvo pagilinta iki to tilto, greta sandėlių tebėra akmeninė krantinė, o patį tiltą ir jo aplinką nuo antskrydžių gynė keli stacionarūs ugnies taškai. Karo laikų fotografijos leidžia daryti prielaidą, kad Kanto mokyklos patalpose buvo įsikūrusi karinė vadovybė. Yra duomenų prielaidai apie galimą jos patalpų naudojimą povandenininkų mokymams. Vienoje fotografijoje didelė vokiečių karo laivyno karininkų ir jūreivių grupė įamžinta ant buvusio Pedagoginio instituto sporto salės laiptų. Tikėtina, kad sergantys ar sužeisti mokomosios flotilės vokiečių povandenininkai gydėsi Karo laivyno ligoninėje (dab. Raudonojo Kryžiaus).

Ramybė Baltijoje vokiečių povandenininkams baigėsi 1944 m. vasarą: 1944 m. rugpjūčio 12 d. apie 40 mylių į vakarus nuo Klaipėdos uosto keturi sovietų lėktuvai torpednešiai A-20Ž su keturių naikintuvų JAK-9 priedanga aptiko vokiečių 5000 t transporto laivą, minininką ir povandeninį laivą. Tačiau dėl smarkios sovietų aviacijos zenitinių pabūklų ugnies ataka neįvyko⁵⁸. Rugpjūčio 22 d. į šiaurės vakarus nuo Klaipėdos

⁵¹ http://de.wikipedia.org/wiki/Karl-Friedrich_Merten

⁵² Jenett, R. Die Evakuierung Memels Ende Juli 1944. *Memeler Dampfboot*, 1952.08.02, No. 14 (103).

⁵³ http://209.85.135.104/search?q=cache:lvAqwt6a10J:www.geocities.com/~orion47/WEHRMACHT/KRIEGSMARINE/Kapitaen_zur_See_M.html+merten+karl-friedrich+%2B+memel&hl=lt&ct=clnk&cd=12&gl=lt

⁵⁴ Merten, K. Fr. *Nach Kompaß: Lebenserinnerungen eines Seeoffiziers. Berlin-Bonn: Herford-Mittler, 1994; Merten, K. Fr. Nach Kompaß: die Erinnerungen der Kommandanten von U-68. Berlin: Ullstein, 2006; Merten, K. Fr. Schicksalswaffe U-Boot: Lebenserinnerungen eines Seeoffiziers. Hamburg: Mittler Verlag, 2002.*

⁵⁵ Žukas, J. Iš Klaipėdos praeities..., p. 150.

⁵⁶ <http://www.godive.lt/?ln=lt&tip=nar37>

⁵⁷ Puodžiūnas, V. *Klaipėdos energija*. Klaipėda: Libra Memelensis, 2004, p. 67.

⁵⁸ Широкоград, А. *Торпедоносцы в бою. Их звали „смертниками“*. Москва: Яуза-Эскимо, 2006, с. 179.

35°22' pl. 20°33' ilg. sovietų lėktuvas A-20Ž atakavo konvojų iš 2 saugos ir 3 povandeninių laivų. Torpeda sužalojo gale konvojaus plaukusį U-1000 (VII C serijos 1500 t) laivą. Šis nuskendo užplaukęs ant britų minos rugpjūčio 25 d.⁵⁹ Rugpjūčio 27 d. septyni sovietų lėktuvai A-20Ž, dengiami devynių naikintuvų JAK-9 21, apie 26 mylias į šiaurės vakarus nuo Liepojos atakavo vokiečių konvojų iš 2 transporto, 2 saugos, 3 povandeninių laivų. Vienuose šaltiniuose nurodoma, kad buvo nuskandinti transporto ir du povandeniniai laivai. Kituose minimas nuskandintas tik vienas povandeninis laivas⁶⁰. Rugsėjo 15 d. du sovietų lėktuvai torpednešiai Il-4 ir A-20Ž 19 mylių į pietvakarius nuo Liepojos užpuolė vokiečių konvojų iš transporto, 9 desantinių baržų, 3 saugos ir 3 povandeninių laivų. Atakos metu nuskandintas vienas saugos laivas⁶¹. Tuo pačiu metu link Rytprūsių veržėsi Raudonoji armija. Vokiečiai bandė stabilizuoti padėtį fronte. Partijos ir karinės vadovybės pasitarimuose buvo nuspręsta evakuoti gyventojus: laivais jūra bei mariomis, geležinkeliu ir vežimų vilkstinėmis. Klaipėdoje evakuacijos koordinavimo centru tapo vadinamasis „Merteno štabas“. Jam energingai vadovavo 24-osios povandeninių laivų „Memel“ flotilės vadas kapitonas K. Fr. Mertenas. Evakuacijai buvo pritaikytas net krantinėje stovėjęs karo laivas „Heinz Hörn“. Tokie pasirengimai partinei vadovybei Karaliaučiuje sukėlė įtarimų, ir dėl savo iniciatyvos kapitoniui K. Fr. Mertenui teko aiškintis Karo teisme. Kad sektų traukimosi eigą ir įvykius, K. Fr. Mertenas pasiuntė į frontą flotilės karininką su nedideliu radijo ryšininkų būreliu. Jis ragino garlaiviais „Messina“ ir „Welheim“ Kuršių mariomis išgabenti per 6000 gynybinius įvirtinimus rengusių asmenų. Tarp šių būta daug jaunuolių iš *Hitler-Jugend*. Vyr. burmistras dr. Brindlingeris, landratas dr. Kolhoffas ir kreisamtleiteris Renteris susitarė 3–4 tūkstančius vyrų palikti Klaipėdoje. Blogiausiai atveju juos turėjo išgabenti povandeninės flotilės laivais. Daug civilių evakuoti geležinkeliais ir vidaus vandens laivais mariomis. Karo laivynas pergabeno patį didžiausią bėglių skaičių iš Prūsijos ir užsienio krantinių. Klaipėdos pakraščiuose patruliuojantys karininkai sudarinėjo vilkstines ir įlaipinimo eiles. Susitelkusiems oro uoste Rumpiškėje žmonėms vadovavo

girininkas. 50 000 asmenų turėjo per 8 val. karo laivais pasiekti Piluvą arba Karaliaučių. Tik kartą buvo sukeltas netikras pavojus. Ūkininkai vežimų vilkstinėmis traukėsi Tilžės ir Rusnės tiltais. Šios vilkstinės vestos tik iki Rytprūsių vidurio ar pasiekė Labguvos apskritį. Klaipėdos laivybos kompanijų darbuotojai ir povandeninių laivų flotilės kariai iš miesto gabeno atsargas, medžiagas, įrangą, kitą turtą. Iki rugpjūčio vidurio „Merteno štabas“ darbavosi ištisomis paromis. Gynibai ir ekonomikai svarbūs kroviniai uoste buvo kraunami į garlaivius. Vien iš „Bisom und Zoon“ stovyklos Smeltėje karo laivais išgabenta 8000 tonų visokios rūšies katilų ir vamzdžių. Paskui traukiniu vamzdžiai gabenti į Saaro kraštą. Tačiau ten pateko į amerikiečių rankas⁶². Evakuacijai iš Klaipėdos naudoti garlaiviai „Messina“, „Wolta“, „Wega“ ir „Memel“ flotilei priklausę „Angelbur“, „Nordland“, „Lech“, „Heinz Hörn“. Į Smeltės šaldytuvą iškrauti mėsos ir taukų pilni laivai refrižeratoriai „Goya“, „Angelbur“. Nors dauguma verčių gauleiterio Kocho įsakymu turėjo būti išvežta į tolimesnes imperijos sritis, tačiau jos gabentos tik iki Piluvos ar Karaliaučiaus. Įsiveržus sovietams vertingas krovinytė teko jiems. Tik nedaugelis laivų buvo išsiųsti į Dancigą. Skuba sukėlė nuostolių: vieno iš didelių „Poseidono“ garlaivių patalpose ir denyje atliekant suvirinimo darbus įvyko gaisras. Jį gesinant užpiltas krovinytė: cukrus ir drabužiai. Buvo pasiruošta taip, kad net pavojaus akivaizdoje vermachtui ir miestui svarbi „Lindenau“ laivų statykla galėtų dirbti. Tuo metu atvyko generolo Roberto Rauso 3-iasis tankų korpusas, ir padėtis Klaipėdoje imta laikyti kontroliuojama. Nors kapitonas K. Fr. Mertenas nepritarė tokiam vertinimui ir ragino gyventojams uždrausti grįžti, užtvirti tiltus per Nemuną, ūkininkai grįžo nusiimti derliaus. Rugpjūčio viduryje – rugsėjį Klaipėdoje buvo dislokuota povandeninių laivų flotilė ir mokomasis povandeninių laivų divizionas (kap. z. S. Milleris). Rugsėjo pabaigoje 3-iasis tankų korpusas buvo perkeltas kitur. Klaipėda vėl neturėjo apsaugos ir buvo atvira priešams⁶³.

Tą rudenį Klaipėdai ėmė grėsti ne tik oro antskrydžiai, bet ir tiesioginis Raudonosios armijos puolimas. Jis suintensyvėjo paskutinėmis 1944 m. rugsėjo dienomis. Iš Kuršo katilo plūstelėjo atsitraukiančios karinės

⁵⁹ Широкоград, А. *Торпедоносцы в бою...*, с. 181.

⁶⁰ Ten pat, p. 182–183.

⁶¹ Ten pat, p. 187.

⁶² Jenett, R. *Die Evakuierung Memels...*

⁶³ Ten pat.

dalys. Povandeninių laivų flotilės įgulos ir Povandenininkų mokomojo diviziono kariai krašto pasienyje svarbiausiose judėjimo trasose įrengė stebėjimo punktus. Nuo sovietų ofenzyvos pradžios Klaipėdos miestas tapo karo stovykla. Spaudžiant sovietams įvyko Apskritis komiteto posėdis. Visiems buvo aišku, kad esant tokiai kiekybinei priešų persvarai ilgai gintis ar priešintis nėra galimybių. Tačiau keli nacių partijos nariai vis iš naujo kėlė šį klausimą. Kapitonas K. Fr. Mertenas teigė, kad net Imperijos gynybos komisaras Rytprūsiose ir karinė vadovybė Karaliaučiuje jau įvertino susidariusią padėtį. Flotilės vado mintį palaikė ir miesto burmistras dr. Brindlingeris. Tačiau sprendimas skubiai iškeldinti civilius buvo užvilktas. Tai virto tragedija kaimo gyventojams⁶⁴. Veržimasis į Klaipėdos kraštą prasidėjo 1944 m. spalio 5 d.⁶⁵ Sovietai puolė dviem kryptimis – pajūriu link Palangos ir link Nemuno žiočių. Spalio 9 d. Raudonosios armijos tankai prasiveržė į Kuršių marių pakrantę⁶⁶. Klaipėda pakliuvo į priešo reles. Bėglių vilkstinėms užtvėnkus kelius, sulėtėjo vermachto dalių judėjimas ir nespėta sutelkti pajėgų priešui sustabdyti. Spalio 9 d. prieš pietus 24-oji mokomoji povandeninių laivų flotilė „Memel“ paliko Klaipėdą. Su ja išplaukė flotilei priskirtas motorlaivis „Goya“. Apie 16 val. uostą atakavo sovietų aviacija⁶⁷. Panašiai kaip ir 1941 m. birželio 24 d., 1944 m. spalio 9 d. miesto gatvės buvo užverstos vežimais ir lavonais. Lėktuvai bombardavo uostą, sandėlius. „Lindenau“ laivų statykloje aukomis tapo nespėję priedangos rasti prancūzų belaisviai ir uosto darbininkai. Bombos uždegė seną šimtmetį fachverkinį Roberto Meyhoeferio sandėlį. Šis sudegė iki pamatų. Antskrydžio metu žuvo ir pirmieji miesto gynėjai – vokiečių kariai. Daugelį pabūklų išgabenus į frontą, 1939–1940 m. įrengtų „Klaipėdos tvirtovės“ pozicijų naudojimas nebuvo visavertis. Zenitinėje gynyboje pasižymėjo tik korvetkapitono R. Rautenbergo vadovaujamas didžiojo jūrinio zenitinio pabūklo skyrius (*Marine-Flak-Abteilung*). Bombonešiams trukdė visų pabūklus turėjusių laivų ugnis. Laimei, uosto reide nebuvo garlaivių su amunicija. Netrukus po užpuolimo transportiniu laivu atgabenta patrankų, išsilaipino

2 batalionai ir „Grossdeutschland“ divizijos štabas, tačiau neatgabenta nė vieno sunkiojo artilerijos pabūklo. Pastarieji apsiausties pradžioje itin pasiteisino. Spalio 9 d. vakare sovietai iš oro atakavo Kretingos geležinkelio stotį, o netrukus Klaipėdos miestas pirmą kartą jų buvo apšaudytas iš 15 cm skersmens ilgavamzdžių pabūklų. Tuo metu kita dalis flotilės laivų paliko uostą. Paskutiniai laivai į jūrą išplukdė „Lindenau“ laivų statyklos doką bei Stovyklų laivą. Naktį iš spalio 9 į 10 d. į Pilulavą išplaukė perkrautas transportinis laivas „Füsilier“ su paskutiniais Klaipėdos civiliais ir Imperijos banko pinigų, blankų maišais. Laivas sėkmingai pasiekė tikslą, tačiau lapkričio pabaigoje žuvo su įgula ir kroviniu Klaipėdos tvirtovei. Dėl navigacinės klaidos nukrypęs nuo kurso, jis buvo nuskandintas rusų artilerijos ties Olando kepure.

Spalio 10 d. sovietai įsiveržė į Šilutę. Ūkininkų vilkstinėms atkirtus kelią, apie 6000 žmonių pakliuvo į spąstus⁶⁸. Spalio 12 d. Klaipėdą paliko ir kapitonas K. Fr. Mertenas, įvykdęs įsakymą dėl evakuacijos. Jis pasiekė Gotshaveną, kad toliau galėtų rengti saujelę kursantų⁶⁹. 24-oji mokomoji povandeninių laivų flotilė „Memel“ išplaukė į Gotenhaveną⁷⁰. Spalio 13–14 d. ties Vente dalis bėglių buvo paimti priplaukusių garlaivių, perkelti žvejų valtimis į neriją. Spalio 13 d. naktį motorlaivis „Elisabeth“ iš Labguvos į Klaipėdos tvirtovę atgabeno duonos. Iš jo buvo matyti liepsnojančios pakrantės kaimai: Rusnė, Mingė, Kintai, Lūžija ir Klaipėda, kurią pirmą kartą bombonešiai atakavo naktį. Kitą dieną gynėjams padėjo sunkieji 20 cm skersmens kreiserio „Prinz Eugeni“ pabūklai. Kartu su „Grossdeutschland“ divizijos būriu Klaipėdos prieigose buvo sunaikinti 56 priešo tankai⁷¹. Flotilės transportui ir mokymui skirti laivai Baltijoje užtruko ilgiau. Jie dalyvavo vokiečių karo laivyno organizuotoje civilių, karių, sužeistųjų iš Kuršo, Rytų ir Vakarų Prūsijos evakuacijos operacijoje. 1945 m. sausio 29 d. į pietvakarius nuo Liepojos sovietų aviacija tris kartus atakavo konvojų iš 17 laivų (6 transporto, 1 minininko, 3 tralavimo, 1 saugos, 8 desantinių baržų) ir nuskandino 4 transporto laivus. Tarp jų flotilės

⁶⁴ Jenett, R. Die Evakuierung Memels...

⁶⁵ Бедкер, Г. *Горе побежденным. Беженцы Рейха 1944–1945*. Москва: Эскимо, 2006, с. 18.

⁶⁶ Žukas, J. Iš Klaipėdos praeities..., p. 151–152.

⁶⁷ Ten pat.

⁶⁸ Jenett, R. Die Evakuierung Memels...

⁶⁹ Ten pat.

⁷⁰ <http://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/UFlottillen/24.htm>

⁷¹ Jenett, R. Die Evakuierung Memels...

„Memel“ plaukiojančiąją bazę⁷². 1945 m. balandžio 16 d. ryte Helio reide prasidėjo sužeistųjų ir karo pabėgėlių laipinimas į flotilės mokomąjį motorlaivį „Goya“. Čia laivas buvo tris kartus puolamas sovietų bombonešių, bet apsigynė zenitinių pabūklų ugnimi. Aštuntą valandą vakaro su daugiau kaip 6000 žmonių nukentėjęs laivas išplaukė. Apie vidurnaktį dviem torpedų smūgiais jį nuskandino sovietų povandeninis laivas „L-3“ (vadas kapitonas leitenantas Konovalovas). Dauguma per 4 min. nugrimzdusio laivo keleivių žuvo⁷³. Gotenhavene povandeninių laivų flotilė „Memel“ buvo dislokuota iki 1945 m. vasario, o vasario–gegužės mėn. paskutinio flotilės postovio vieta tapo Eckernfördas. Bazė buvo įrengta šiauriau rytinio Kylio kanalo kyšulio. Netoli nuo šios vietos buvo atliekami pastatytų povandeninių laivų greičio bandymai⁷⁴. 1945 m. gegužės 4 d. grosadmirolas Dönitzas povandeninių laivų vadams įsakė nutraukti visus priešiškus veiksmus sąjungininkų laivų atžvilgiu⁷⁵. Netrukus 24-oji mokomoji povandeninių laivų flotilė „Memel“ buvo išformuota ir nustojo egzistuoti.

Reikia pripažinti, kad daugumos Šilutės ir Klaipėdos miestų civilių ir dalies kaimo apylinkių gyven-

tojų išgelbėjimo nuopelnas teko 24-ajai povandeninių laivų flotilei „Memel“. Tai pats didžiausias šios flotilės nuopelnas. Kartu negalime nepaminėti tiesiogiai su flotile „Memel“ nesusietų klaipėdiškių povandenininkų: kapitono leitenanto Alberto Lauzemio (gimęs 1919 03 12 Kairiuose – žuvęs su laivu „U-68“ 1944 04 10 šalia Maderos), oberleitenanto „zur See“ Walterio Bruno Kocho (gimęs 1919 06 05 Klaipėdoje ir plaukiojusio laivu „U-1132“), oberleitenanto „zur See“ Peterio Gerlacho (gimęs 1922 02 25 Klaipėdoje – žuvęs 1944 07 30 Viduržemio jūroje, prie Palermo, plaukiojusio laivais „U-37“ ir „U-223“). Taip pat lietuvininkų kilmės fregatkapitono Hanso Pauckstadto (gimęs 1905 09 27 Grimnitze – miręs 1984 08 14, 1943–1944 m. plaukiojusio šešiose submarinose) ir kapitono leitenanto Wernerio Sausmikato (gimęs 1917 10 07 Günthene – nuskendusio laive „U-774“ 1945 04 08 Šiaurės Atlante)⁷⁶.

Baigdami pateikiame mums žinomų povandeninių laivų priklausomybės flotilei laiką ir jiems vadovavusių karininkų sąrašą⁷⁷. Koviniais vadinami karo veiksmuose dalyvavę laivai. Kursyvu – su flotilės dislokavimu Klaipėdoje sietini duomenys:

Laikotarpis	Povandeninis laivas	Laivo vadai
1940.07.01 – 12.17	<i>mokomasis „U-8“</i>	<i>Walter Kell, Hans Jürgen Zetzsche ir vėl W. Kell</i>
1940.07.01 – 10.30	<i>kovinis „U-9“</i>	<i>Wolfgang Kaufmann, kapitonas leitenantas Joachim Deecke</i>
1940.07.01 – 12.18	<i>kovinis „U-19“</i>	<i>Peter Lohmeyer, Wolfgang Kaufmann, Rudolf Schendel</i>
1940.10.17 – 1940.12.18	<i>kovinis „U-142“</i>	<i>kapitonas leitenantas Paul Hugo Kettner</i>
1940.11.01 – 12.18	<i>kovinis „U-56“</i>	<i>kapitonas leitenantas Werner Pfeifer</i>
1940.11.02 – 1943.08.05	<i>kovinis „U-34“</i>	<i>Karl Otto Schultz, Gerhard Remus, Riterio Kryžiaus kavaliarius oberleitenantas Horst Arno Fenski, Karl Heinz Hagenau, leitenantas Eduard Aust</i>
1940.11.03 – 1940.12.31	<i>kovinis „U-143“</i>	<i>oberleitenantas Riterio Kryžiaus kavaliarius Helmut Möhlmann</i>
1940.11.10 – 1943.11.30	<i>kovinis „U-28“</i>	<i>Riterio Kryžiaus kavaliarius kapitonas leitenantas Günter Kuhke, Riterio Kryžiaus kavaliarius oberleitenantas Friedrich Guggenberger, Heinrich Ratsch, Hermann Eckhardt, Riterio Kryžiaus kavaliarius oberleitenantas Karl Heinz Marbach, oberleitenantas Uwe Christiansen, oberleitenantas Erich Krempl, oberleitenantas Dietrich Sachse</i>
1940.12.01 – 1943.11.30	<i>kovinis „U-30“</i>	<i>oberleitenantai Kurt Barbern ir Hermann Bauer, Franz Saar</i>
1940.12.28 – 1941.09.30	<i>mokomasis „U-148“</i>	<i>oberleitenantai Hans Jürgen Radke, Eberhard Mohr</i>
1941.01.15 – 1941.07.21	<i>mokomasis „U-151“</i>	<i>kapitonas leitenantas Hans Oestermann</i>
1941.01.29 – 1941.08.31	<i>mokomasis „U-152“</i>	<i>Hans Hildebrandt</i>

⁷² Широкоград, А. Торпедоносцы в бою..., с. 213.

⁷³ Бедкер, Г. Горе побежденным..., с. 84–86.

⁷⁴ Уиллсон, Г. Подводные асы..., с. 115.

⁷⁵ Ten pat, p. 247.

⁷⁶ <http://uboat.net/special/movies/>

⁷⁷ Sąrašas sudarytas pagal: Бишоп, К. Подводные лодки кригсмарине..., <http://uboat.net/special/movies/>

Laikotarpis	Povandeninis laivas	Laivo vadai
1941.01.15 – 1944.06.30	mokomasis „U-554“	<i>Dietrich Lohmann, Heinz Stein, Claus von Trotha, kapitonas leitenantas Karl-Hartwig Sieboid</i>
1941.01.30 – 1942.11.30	mokomasis „U-555“	<i>kapitonas leitenantas Hans Joachim Horrer ir Götz von Hartmann, Horst Rendtel, Franz Saar, oberleitenantas Dieter Erdmann</i>
1941.03.06 – 1943.11.30	mokomasis „U-560“	<i>Hans Jürgen Zetzsche, oberleitenantas Ernst Cordes, kapitonas leitenantas Konstantin von Rappard</i>
1941.06.09 – 07.01	mokomasis „U-71“	<i>korvetkapitonas Hans Werner Neumann</i>
1941.12.01 – 1942.03.31	kovinis „U-38“	<i>Heinrich Schuch, Ludo Kregelin</i>
1942.04.01 – 07.01	kovinis „U-46“	<i>Kurt Neubert, Ernst von Witzendorff, Franz Saar</i>
1942.04.01 – 1943.09.30	kovinis „U-52“	<i>Friedrich Mumm, oberleitenantai Hermann Rossmann, Ernst August Racky</i>
1942.04.01 – 1943.08.31	mokomasis „U-80“	<i>oberleitenantas Hans Adolf Isermeyer</i>
1942.05.16 – 1945.03.16	mokomasis „U-121“	<i>Riterio Kryžiaus kavalierius leitenantas Otto Westphalen, Otto Hübschen, oberleitenantai Ewald Hülsenbeck, Friedrich Horst</i>
1942.05.27 – 1943.08.31	mokomasis „U-579“	<i>oberleitenantai Günther Ruppelt, Gerhard Linder</i>
1942.09.01 – 1943.08.31	kovinis „U-101“	<i>Ernst von Witzendorff, oberleitenantas Helmut Münster</i>
1942.11.01 – 1943.08.31	kovinis „U-29“	<i>oberleitenantai Rudolf Zorn ir Eduard Aust</i>
1943.04.01 – 1944.06.30	mokomasis „U-96“	<i>Wilhelm Peter, oberleitenantas Horst Willner</i>
1943.05.31 – 1945.02.28	mokomasis „U-612“	<i>oberleitenantai Theodor Petersen, Hans Peter Dick</i>
1943.06.01 – 1944.06.30	kovinis „U-71“	<i>Erich Krempl, oberleitenantai Curt Hartmann ir Emil Ranzau</i>
1943.06.01 – 1943.08.31	kovinis „U-704“	<i>kapitonas leitenantas Horst Wilhelm Kessler</i>
1943.07.01 – 1943.11.30	kovinis „U-251“	<i>Riterio Kryžiaus kavalierius kapitonas leitenantas Heinrich Timm, oberleitenantas Franz Säck</i>
1943.08.25 – 1945.01.31	mokomasis „U-1161“	<i>oberleitenantai Karl Heinz Raabe, Karl Heinz Raabe, kapitonas leitenantas Bruno Schwalbach</i>
1943.09.01 – 1945.04.01	mokomasis „U-747“	<i>Cdr. Rigoli iš Italijos, oberleitenantai Erich Jewinski, Günter Zahn</i>
1943.09.01 – 1945.04.01	mokomasis „U-748“	<i>oberleitenantai Götz Roth, Joachim Knecht, Hans Friedrich Puschmann</i>
1943.09.01 – 1945.04.01	mokomasis „U-749“	<i>Cdr. Longhi iš Italijos, oberleitenantas Rupprecht Fishler, Graf von Treuberg, oberleitenantas Ernst Fischer, kapitonas leitenantas Friedrich Huisgen</i>
1943.09.01 – 1945.04.01	mokomasis „U-750“	<i>Cdr. Siriani iš Italijos, oberleitenantai Georg von Bitter, Justus Grawert</i>
1943.09.03 – 1944.04.30	mokomasis „U-236“	<i>oberleitenantas Curt Hartmann</i>
1943.09.15 – 1945.01.31	mokomasis „U-1162“	<i>oberleitenantai Dietrich Sachse, Erich Krempl, kapitonas leitenantas Klaus Euler</i>
1943.09.22 – 1945.02.28	kovinis „U-287“	<i>oberleitenantas Heinrich Meyer</i>
1943.11.01 – 1943.12.31	kovinis „U-821“	<i>oberleitenantas Ulrich Knackfuß</i>
1944.01.01 – 1944.03.01	kovinis „U-103“	<i>kapitonas leitenantas Gustav Adolf Janssen</i>
1944.01.01 – 1944.10.31	kovinis „U-1195“	<i>oberleitenantas Karl Heinz Schröter, kapitonas leitenantas Ernst Cordes</i>
1944.07.01 – 1945.02.28	kovinis „U-982“	<i>oberleitenantai Ernst Werner Schwirley, Curt Hartmann</i>
1944.07.01 – 1945.02.28	kovinis „U-999“	<i>oberleitenantas Hermann Hansen, Wilhelm Peters, oberleitenantas Wolfgang Heibges</i>
1944.08.01 – 1945.02.28	kovinis „U-1007“	<i>oberleitenantai Helmut Wicke, Karl Heinz Raabe</i>
1944.08.01 – 1945.02.28	kovinis „U-1192“	<i>oberleitenantai Erich Jewinski, Karl Heinz Meenen</i>
1944.08.01 – 1945.02.28	kovinis „U-1193“	<i>oberleitenantas Joachim Guse</i>

Laikotarpis	Povandeninis laivas	Laivo vadai
1944.11.01 – 1945.03.31	mokomasis „U-393“	oberleitenantai Walter Zenker, Joachim Seeger, Friedrich Georg Herrle
1944.11.01 – 1945.01.29	kovinis „U-763“	oberleitenantas Karl Heinz Schröter
1944.11.01 – 1945.01.31	kovinis „U-1008“	oberleitenantai Diether Todenhagen, Hans Gessner
1944.11.10 – 1945.02.28	mokomasis „U-1207“	oberleitenantas Kurt Lindemann
1944 lapkritis – 1945 sausis	mokomasis laivas „UD-4“, buvęs „O 26“	Kapitonas leitenantas Fritz Bart

THE 24th TRAINING SUBMARINE FORCE MEMEL IN 1940–1944

Dainius ELERTAS

In 1939 Klaipėda region, under the political pressure, became the naval station of German submarine force. Klaipėda was visited by the submarines *Lohs*, *Saltzwedel*, *Emsmann*. The submarine force (*U-Boots-Ausbildungsflottille*) was formed in Dancig in November. In April, 1940 the force was renamed as the 1st submarine force and on 24th July – as the 24th training submarine force. The force dislocated in Klaipėda was named after the German name of the city *Memel*. The elements of the city blazon were represented on the Force Emblem emphasizing the bonds of friendship with Klaipėda. In different periods the fleet had up to 53 submarines. 24 submarines dislocated in Klaipėda took part in military operations while other 19 submarines were used as training ships. Till the middle of the World War II the force was mainly used for training purposes, focusing on the

underwater orientation skills, location of the target submarines and avoidance of them. The commanders of the force were corvette captain Hannes Weingärtner, corvette captain Karl Jasper, and frigate captain Karl Friedrich Merten. In 1944 the Force captain – frigate captain Karl Friedrich Merten – was appointed to be in command of civilians evacuation from Klaipėda region in which he succeeded. Furthermore, the captain was against the national socialists' decision allowing the farmers to return for getting in the harvest. Due to the reason a number of civilians was not evacuated when the attack of the Red Army started. Still, the biggest accomplishment of the Force was the salvation of the majority civilians from Klaipėda and Šilutė regions. On 9–10 October, 1944 the 24th training submarine force *Memel* left the port of Klaipėda.

LITERATŪRA

Berr, Roland. *Das Kriegstagebuch der U-bootwaffe, 19. Augusto 1939 – 31. Augusto 1939*,

in: <http://ktb.ubootwaffe.net/>, paskutinį kartą žiūrėta 2008.09.10.

Berr, Roland. *Das Kriegstagebuch der U-bootwaffe, 01. September 1939 – 15. September 1939*,

in: <http://ktb.ubootwaffe.net/>, paskutinį kartą žiūrėta 2008.09.10.

Berr, Roland. *Das Kriegstagebuch der U-bootwaffe, 01. December 1939 – 15. December 1939*,

in: <http://ktb.ubootwaffe.net/>

- Berr, Roland. *Das Kriegstagebuch der U-bootwaffe, 01. Mai 1940 – 15. Mai 1940*, in: <http://ktb.ubootwaffe.net/>, paskutinį kartą žiūrėta 2008.09.10.
- Deutsche U-Boote 1935–1945*, in: http://www.u-boot-archiv.de/heimat/flottillen/flottille_24.html, paskutinį kartą žiūrėta 2008.09.10.
- Frachtschiff „Goya“, *Schiffe-Menschen-Schicksale*. Ausgabe Nr. 133, in: <http://64.233.183.104/search?q=cache:eUGNkRaeSjIJ:www.schiffe-menschen-schicksale.de/sms133.htm+U+-+Flottille+%2B+memel&hl=lt&ct=clnk&cd=24&gl=lt>, paskutinį kartą žiūrėta 2008.09.10.
- Jenett, Robert. Die Evakuierung Memels Ende Juli 1944. *Memeler Dampfboot*, 1952.08.02, No. 14 (103). *Kriegsmarine*, in: <http://www.ritterkreuztraeger-1939-45.de>, paskutinį kartą žiūrėta 2008.09.10.
- Merten, Karl Friedrich. *Nach Kompaß: Lebenserinnerungen eines Seeoffiziers*. Berlin–Bonn: Herford–Mittler, 1994.
- Merten, Karl Friedrich. *Schicksalswaffe U-Boot: Lebenserinnerungen eines Seeoffiziers*. Hamburg: Mittler Verlag, 2002.
- Merten, Karl Friedrich. *Nach Kompaß: die Erinnerungen der Kommandanten von U-68*. Berlin: Ullstein, 2006.
- Puodžiūnas, Vytautas. *Klaipėdos energija*. Klaipėda: Libra Memelensis, 2004.
- U-68 Kapitän zur See- Karl-Friedrich Merten*, in: <http://www.sscityofcairo.co.uk/u68.php>, paskutinį kartą žiūrėta 2008.09.10.
- U-Boots-Flottille*, in: <http://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/UFlottillen/24.htm>, paskutinį kartą žiūrėta 2008.09.10.
- Vareikis, Vyngantas. *Klaipėda XX amžiuje*. Klaipėda, 1993.
- Westwood, David. *The effect of war*, in: http://64.233.183.104/search?q=cache:tEA_TGZi9cEJ:www.mk-zweibruecken.de/index.php%3Fnavid%3D101+U+-+Flottille+%2B+memel&hl=lt&ct=clnk&cd=25&gl=lt, paskutinį kartą žiūrėta 2008.09.10.
- Žukas, Julius. Iš Klaipėdos praeities: faktai, skaičiai, epizodai. *Baltija-2000*. Klaipėda, 2002.
- Адамов, Борис. *Цель – Мемель!* in: http://www.klgd.ru/ru/city/750/almanac/a1_3.php?phrase_id=22653, paskutinį kartą žiūrėta 2008.09.10.
- Бедкер, Гордон. *Горе побежденным. Беженцы Рейха 1944–1945*. Москва: Эскимо, 2006.
- Бишоп, Крис. *Подводные лодки кригсмарине*. Москва: Эскимо, 2007.
- Воуз, Джордан. *Подводный ас. История Вольфганга Люта*. Москва: АСТ, 2001.
- Иринархов, Руслан С. *Прибалтийский особый...* Минск: Харвест, 2004.
- Советская морская авиация во Второй мировой войне*, in: http://ef.1939-1945.net/b051_000.shtml, paskutinį kartą žiūrėta 2008.09.10.
- Уилсон, Гордон. *Подводные асы Гитлера волчьи стаи*. Москва: Эскимо, 2007.
- Широкоград, Александр. *Торпедоносцы в бою. Их звали «смертниками»*. Москва: Яуза-Эскимо, 2006. <http://www.godive.lt/?ln=lt&tip=nar37>, paskutinį kartą žiūrėta 2009.01.15.
- uboat.net, in: <http://uboat.net/special/movies/>, paskutinį kartą žiūrėta 2008.09.10.
- <http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?f=61&t=135278&p=1183740>, paskutinį kartą žiūrėta 2008.09.10.